

A demográfiai csökkenés „lélektani határa” 2013-ban éri el a középfokú oktatást

Beszélgetés Imre Annával, az Oktatóskutató és Fejlesztő Intézet főmunkatársával

■ A fiatalabb korosztályok arányának csökkenő demográfiai trendjéből következően várhatóan a középfokú képzésben részt vevők, tehát a felsőoktatás egyik fő bázisát adó, érettségit szerző korosztály száma is folyamatosan csökkenni fog. A tendenciák értelmezéséről, pontosításáról, az iskolai szerkezetváltásról beszélgettünk Imre Anna oktatáskutatóval, az Oktatóskutató és Fejlesztő Intézet tudományos főmunkatársával.

Beszélgetőtársunk magyar–angol szakos középiskolai tanári végzettséget szerzett 1983-ban a szegedi József Attila Tudományegyetemen, majd szociológusi diplomát 1987-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. 1983 és 1991 között a szegedi József Attila Tudományegyetem Szociológiai Tanszékén dolgozott. Rövid kitérő után 1992-től az Oktatóskutató Intézetben kezdett oktatáskutatással foglalkozni. 1996-tól az Országos Közoktatási Intézetben – jelenlegi nevén az Oktatóskutató és Fejlesztő Intézetben – dolgozik. Kutatói munkája során több tématerülettel foglalkozott, köztük a középfokú iskolázás kiterjedésével és hatásaival. ■

Felsőoktatási MŰHELY (FeMű): Magyarországon folyamatosan csökken a gyermeklétszám. Hogyan jelenik meg ez a felsőoktatás oktatástatisztikai mutatóiban?

Imre Anna: Magyarországon már a nyolcvanas évek eleje óta csökken a népességszám, ami nyilvánvalóan nagyon erősen érinti az oktatási rendszert. A demográfiai hullám átvonulása a képzési rendszeren közvetlenül a rendszerváltás után vált nagyon látványossá. Azért is említtem

ezt a hullámozást, mert a csökkenő tanuló- vagy népességszám mellett az egyenetlen mozgások okoznak problémát a rendszer működésében.

FeMű: Mi a hullámozás oka?

I. A.: E tendenciák elsősorban a demográfiai mozgásokból táplálkoznak, amelyeket társadalmi-kulturális hatások összekapcsolódása egyensúlyozott ki fokozatosan némileg. A demográfiai hullámozás fő forrása az ötvenes évek

nagy népességnövekedése volt, amely a hetvenes évek közepén ismét nagyobb létszámú korosztályokat idézett elő. Az ő gyermekeik pedig már a 2000-es évek után léptek szülőképes korba, elvileg tehát most tapasztalhatnánk egy újabb feljutást, gyakorlatilag azonban ez a hatás már – épp az egyéb trendek miatt – olyan elnyújtott ciklusban jelenik meg, hogy nagyon kevésé érzékelhető.

Mindez az oktatási rendszer felől nézve először természetesen a közoktatás alsó szintjét érinti. Az általános iskolába belépők esetében a csökkenés folyamatos volt, sőt a hullámszerűség is öltött. Azt tapasztalom, hogy az oktatásban egy gyermekkorcsoport (egy korévi gyermekszám) százezer fő alá esése egyfajta lélektani határt jelent. Kozák Kőkény¹ is kiemeli ezt a pontot az 1997-es évről vonatkoztatva, amely az utolsó százezer feletti élve születéssel jellemezhető év volt. A születések demográfiaja ezzel egy „lélektani határt” lépett át a kilencvenes évek második felében. Az általános iskolai képzésbe 2005-ben lépett be ez az utolsó százezer fő feletti évfolyam, a 2006/2007-es tanévtől már százezer fő alatti létszámokkal indulnak az első évfolyamok. Innentől visszafordíthatatlannak tűnik a csökkenés, amely már a természetes ingadozás ellenére is százezer főnél alacsonyabb belépő évfolyamokat produkál. Logikusan ebből az következne, hogy e tendencia következetesen vonul végig a képzési rendszeren – de ez azért nem ilyen egyszerű.

FeMű: Nézzük most ezt meg kissé részletesebben!

I. A.: A kilencvenes évek tapasztalatai jól mutatják, hogy a gyermeklétszám csökkenése nem teljesen ugyanolyan hatásokat vált ki az egyes oktatási szinteken. Az általános iskola esetében ez még elkerülhetetlen tendencia, itt csak az elmúlt tíz évben 18%-os csökkenés tapasztalható. Ez a folyamat nagy valószínűséggel nem is fog megfordulni, a kérdés inkább az, hogy a csökkenés mennyire lesz meredek, lesznek-e állandósuló szakaszok. Mindez persze az általános iskolai oktatás rendszerére is kihatott, iskola-összevonások, megszüntetések, pedagóguselbocsátások formájában. Jóllehet egyértelmű a csökkenés, és ez rendre tematizálódik is a közoktatáson belül, azért az egyes oktatási szinteken és konkrét intézményi pontokon mégsem olyan egységesek a tendenciák és az ebből fakadó mozgástér. A középfokú oktatást – amelyet természetesen ugyanúgy érint a folyamatos csökkenés – elvileg 2013-ban éri el ez a lélektani határt jelentő százezer fő alatti évjárat, amikor folyamatosan „érkeznek” a százezer fő alatti korosztályok tanulói csoportjai. A tendenciózus csökkenés egyébként főként a beiskolázási ponton, a kilencedik évfolyamon ragadható meg, azonban ez itt már nem érvényesül olyan egyértelműen, mint az általános iskolai kezdő évfolyam esetében, mert itt megjelennek az általános iskolából kilépők mellett más belépők is. Az oktatásstatisztika szerint a 2008/2009-es évben az általános iskolából mintegy száztízezer fő lépett ki, s a következő, 2009/2010-es tanévben mintegy 12%-kal több, százhuszonezer fő tanult a kilencedik évfolyamon. Bár ezen a ponton a statisztikai adatgyűjtés számára is nehéz követni a folyamatokat, de még ha adódhatnak is tévedések, valamilyen arányban itt vannak más új belépők is, ami nyilvánvalóan tompítja a közvetlen demográfiai hatást ezen a belépési ponton. Még érdekesebb azonban, ha a középfokon

¹ Az említett tanulmány: Kozák Kőkény (2010): A felsőoktatási továbbtanulás demográfiai vonatkozásai. In: Felsőoktatási jelentkezések 2010. Továbbtanulási tendenciákat meghatározó tényezők. *Felsőoktatási Műhely Füzetek*, I. 29–38.

tanulók összességét vagy a kilépők számát nézzük: a csökkenés nemcsak hogy kevésbé mutat drasztikus képet, hanem összességében még némi növekedés is észlelhető a középfokú képzési létszámokban.

FeMű: Milyen összefüggések állnak ennek háttérében?

I. A.: Annak az oka, hogy a középfokon összességében nem csökkent a tanulólétszám, a középiskolai oktatásban végbemenő expanzió. Ennek is döntően az a dimenziója, ami az iskola, a középfokú oktatás vertikális kiterjedéséhez vezetett. Ez a folyamat eredményezte, hogy bár a kilencedik évfolyamokon a korábban kevesebben léptek be a középfokú oktatásba, ezek a tanulók több mint négy évig maradtak a rendszerben. A középfokú képzésben töltött idő a szabályozási változások hatására a szakképzési évfolyamokkal együtt öt-hat év is lehet. Ez a nagyságrendi növekedés kiegyensúlyozta a belépéskor adódó létszámvesztéséget. A legutóbbi szám adatok szerint gyakorlatilag az utóbbi tíz évben stagnáló a létszám, a középfokú oktatás rendszerében összesen tartósan hatszázötvenezer körüli tanuló van.

FeMű: Mi tapasztalható a középfokú képzés kimeneti oldalán?

I. A.: Az érettségit szerzők számának alakulása a kilencvenes évek folyamán meredeken növekedett, majd a 2000-es években, némi ingadozás után, tartósan stabilizálódott. Ennek háttérében, hogy a belépők számában bekövetkezett csökkenés sem a rendszeren belül, sem a kimenetben nem érhető tetten, szintén a középfokú oktatás szerkezeti átalakulása áll. Ezúttal azonban nem a vertikális, hanem a horizontális rendszerjellemezők változásáról beszélhetünk. Ez azt takarja, hogy a kilencvenes évek folyamán a középfokú oktatás programjai közötti arányok is megváltoztak. Megnőtt az érdeklődés az érettségit adó programok iránt, ami ezzel párhuzamo-

san csökkentette a csak szakmai végzettséget adó szakképzési programok súlyát. Mindez egy nagyon erőteljes és viszonylag gyors lefolyású átalakulás volt, aminek a következtében a kilencvenes években egy-egy évfolyam szerkezetén belül körülbelül 50%-ról egyegyednyire csökkent a szakmunkásképzésbe belépők aránya, míg a középiskolai programokba belépők egy korcsoporton belül háromnegyedes arányúra nőtt. Mindez a gimnáziumokat és szakközépiskolákat sem érintette egyformán. A kilencvenes években inkább a szakközépiskolába lépők aránya növekedett tartósan, míg a 2000-es évek után a gimnáziumba jelentkezőké lódult meg – bár ez most kissé megtorpanni látszik.

FeMű: Hová sorolhatók e szempontból a egyes középiskolák? Tudja-e kezelni a statisztika a gimnáziumi és szakközépiskolai programokat egyaránt nyújtó intézményeket?

I. A.: A hivatalos oktatási statisztikák alapja nem az osztály, hanem a képzési program. Ennek mentén zajlik a különbségtétel: hány tanuló, hány pedagógus érintett az egyes programokban, programonként hány intézmény, hány feladat-ellátási hely működik. Magának a „vegyes” középiskolai típusnak az elkülönített kezelését azonban a statisztika nem vállalja. Más adatgyűjtések, például a Neuwirth Gábor² által rendszeresen készített középiskolai kimeneti statisztika meg tudja tenni e különbségtételt.

² Neuwirth Gábor ezzel kapcsolatos munkája *A középiskolai munka néhány mutatója* címmel éves rendszerességgel jelent meg 2006-ig az Országos Közoktatási Intézetben (mai nevén az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézetben) (<http://www.ofi.hu/tudastar/kozepiskolai-munka/neuwirth-gabor>).

A legfrissebb eredményeket a Felsőoktatási MŰHELY jelen számának Vendégoldal rovatában is közöljük.

FeMű: Milyen folyamatok állnak a vegyes típusú középiskolák megjelenésének hátterében?

I. A.: Mondhatjuk, hogy a vegyes középiskolai típust – legalábbis ebben a mennyiségben és formában – az élet rakta össze, az intézményhálózat egészét érintő átstrukturálódási folyamatok révén. Az intézmények úgy alkalmazkodtak a megváltozott demográfiai trendekhez és az ennek következtében kialakult új versenyhelyezethez, hogy egyrészt új típusú programokat indítottak, másrészt a meglévők közül jó néhányat megszüntettek. A változtatások iránya iskolai szinten a potenciális diákok és szülei – a felhasználók – preferenciái szerint alakult. A megváltozott társadalmi igények pedig az érettségit adó, magasabb presztízsű képzési programok felé mozdították el az iskolák kínálatát. Ez a szakiskolák, szakközépiskolák esetében a gimnáziumi képzések iránti elmozdulást jelentette, egyfajta előremenekülési céllal. A középiskolák egy részében mind a három típusú program megtalálható.

Az a tendencia, hogy megnőtt az érettségit adó programok száma, illetve az ezekre beiskolázottak aránya, nyilvánvalóan megjelent a kimeneti pontokon is, egy ideig növelve az érettségit szerzettek számát, s ezzel lényegében elfedve a demográfiai csökkenést. 2013 után a százezer fő alatti 14–19 éves korcsoport eléri a középfokot, s így ez a „lélektani határ” a középfokot is utol fogja érni. Ez a változás valószínűleg nem lesz olyan mértékű, mint az általános iskolában és természetesen nem lesz váratlan sem, hiszen a létszámcsökkenés régóta tartó tendencia, ez inkább egy szimbolikus határ ezen a tendencián belül. Számolni kell azzal, hogy az előbb tárgyalt jelentős, nagy erőket megmozgató átstrukturálódási folyamat ezzel lecsengett, készülöben vannak azonban más, már most újabb átrendeződés felé mutató folyamatok. Az mindenesetre jól látszik, hogy a demográfiai hatások a továbbiakban is máshogy

rendeződnek majd el a képzési rendszer közép- és alapszintjein.

FeMű: A képzési programok átalakulásával mintha a középfokú képzés linearitása is megbomlott volna.

I. A.: Mára a diákok gyakran öt vagy hat évet töltenek a középfokú oktatásban. Ez elsősorban a gimnáziumokban, a nyelvi előkészítő képzés kapcsán történik meg, főként a gimnazistákkal. A szakközépiskolásoknál is jellemző mindez, egyrészt szintén a nyelvi előkészítő képzés okán, másrészt itt a szakképzés érettségi utánra tolódása is növelheti a képzési évek számát. Ráadásul az alapfokú képzésbe belépők életkora is növekedett, ami a plusz középiskolai évekkel együtt nagyfokú szórást eredményez a felsőoktatásba potenciálisan belépők életkorában. De voltaképpen ez mindegy is, hiszen maga a felsőoktatásig tartó képzési út sem feltétlenül lineáris. Az egyéni igények, egyéni stratégiák rugalmasan alakítják azokat a döntéseket, hogy valaki a középiskolából kilépve a felsőoktatásba jelentkezik, esetleg – akár ezzel párhuzamosan – felsőfokú szakképzésben (is) továbbtanul. Az OKJ-s képzésekkel kapcsolatosan is van egy ilyen játéktér. Sokan még a felsőfokú tanulmányok előtt vagy akár abban az időszakban, amíg a felsőoktatási felvétellel próbálkoznak, kitanulnak egy vagy két szakmát saját korábbi szakközépiskolájukban. Ezek a nehezen követhető mozgások, párhuzamosságok megnehezítik az átmenet tiszta elemzését.

FeMű: A trendek arra mutatnak tehát, hogy a középiskolai korosztály létszáma 2013-ra esik a „lélektani határnak” nevezhető százezeres szint alá. Mikor és hogyan éri majd el ez a drasztikus csökkenés a felsőoktatást?

I. A.: Úgy gondolom, hogy ez a százezer fő alatti korcsoport 2017 körül válik majd potenciálisan felsőoktatási jelentezővé – a közülük középiskolákba bejutottak ekkor hagy-

ják el a középfokú oktatás szintjét. Onnantól a korcsoportok tekintetében folyamatos csökkenésre lehet számítani. Hogy ez mennyire lesz látványos, az persze még hatványozottabban függ az egyéb strukturális tényezőktől, szabályozásoktól, mint azt a középfokú oktatásban láthattuk. Az egyéni stratégiák, döntések szerepe úgyszintén nehezen jósolható meg előre. Mindössze a változások azon

tényezőjét tudtuk most áttekinteni, amelyek demográfiai jellegűek – hiszen ezek a folyamatok hosszú távon működnek.

FeMű: Köszönjük a beszélgetést.

Az interjút készítette Fábri István, szerkesztette Veroszta Zsuzsanna.

Pózolás